

A HÁTTÉR TÁRSASÁG A MELEGEKÉRT ÉS A MAGYAR HELSINKI BIZOTTSÁG ÁLLÁSFOGLALÁSA A BEJEGYZETT ÉLETTÁRSI KAPCSOLAT JOGINTÉZMÉNYE BEVEZETÉSÉNEK SZÜKSÉGESSÉGÉRŐL, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ AZONOS NEMŰ PÁROK JOGEGYENLŐSÉGÉNEK MEGTEREMTÉSÉRE

2007. október 27.

Véleményünk szerint az élettársi kapcsolat jelenlegi szabályozása nem felel meg a társadalmi elvárásoknak és az élettársak számos élethelyzetben kerülnek indokolatlanul hátrányos helyzetbe. Különösen súlyos diszkrimináció éri az azonos nemű párokat, akik párkapcsolatuk rendezésére a házasság intézményét nem vehetik igénybe. Részükre ezért a jogegyenlőség biztosításának legegyszerűbb és a jogegyenlőséget szimbolikus szinten is megvalósító megoldása a házasság intézményének megnyitása lenne.

Amennyiben a jogalkotó a házasság jogintézményének megnyitására nem vállalkozna, ezzel a jogegyenlőséget ugyan nem valósítaná meg, de mégis komoly előrelépést jelentene a bejegyzett élettársi kapcsolat intézményének bevezetése. Az új jogintézmény életre hívása egyszerre adna választ az élettársi viszonynál szorosabb kapcsolatra vágyó különnemű párok és a kapcsolatok törvényi elismeréséért küzdő azonos nemű párok igényeire.

Az újonnan bevezetésre kerülő bejegyzett élettársi viszonyt úgy kell rendezni, hogy az a jogok és kötelezettségek egységes rendszerét alkossa, és megfeleljen az alapvető alkotmányos, valamint emberi jogi elvárásoknak. Ennek érdekében az új bejegyzett élettársi kapcsolatnak az alábbi minimális követelményeknek kellene megfelelnie:

- a bejegyzett élettársi viszony a családjog rendszerébe illeszkedne;
- azt nemre való tekintet nélkül, bármely – házasságkötésre egyébként jogosult – két személy köthetné;
- hatósági regisztráció konstituálná és bírósági bontóeljárás eredményeként szűnne meg;
- a partnerek a bejegyzéskor kötelesek lennének nyilatkozni, hogy vagyonszövetségben vagy önálló szerzőként kívánják-e együtt élni, illetve, hogy vagyoni viszonyaikat szerződéssel kívánják rendezni;
- a bejegyzett élettársi viszonyhoz nem fűződne az apaság vélelme, de a bejegyzett élettársak jogosultak lennének a közös gyermekre fogadásra, különösen az élettárs gyermekének örökbefogadására, illetve a mesterséges megtermékenyítésre;
- egyebekben a jogviszonyra a házasság szabályait kellene alkalmazni.

AZ ÉLETTÁRSI KAPCSOLATOK JELENTŐSÉGE

Magyarországon az elmúlt évtizedben számos olyan alkotmányos, jogi, gazdasági és társadalmi folyamat játszódott le, amelyek együttesen alapvetően hozzájárultak a magyar társadalom családszerkezetének megváltozásához. Miközben a házasság maradt a családi együttélés hagyományos jogi kerete, az élettársi kapcsolat más formái egyre gyakoribbak a család-típusú együttélést választók körében. A népszámlálási adatok alapján egyértelműen arra lehet következtetni, hogy az elmúlt évtizedben az *élettársi kapcsolat a házasság széles körben elfogadott alternatívájává* vált a magyar társadalomban. Az *azonos nemű párok kapcsolatok állami elismerését* előíró 1995-ös alkotmánybírósági döntést követően a jogalkotó a jogegyenlőtlenséget a faktuális élettársi kapcsolat megnyitásával kívánta felszámolni. Ugyanakkor az élettársi viszony jelenlegi, faktuális modellje nem valós és átgondolt kodifikációs munka, hanem tisztán bírói alkotta jog eredménye és mint ilyen, bizonyos kérdésekre nem is lehet tekintettel.

Az azonos nemű párok együttélése jogi elismerésének és a házasságot kötni ugyan nem kívánó, de tartósan együtt élő különemű párok igényeinek kielégítésére az elmúlt két évtizedben az Európai Unió számos tagállama bevezette a *bejegyzett élettársi kapcsolat* intézményét. Az új családjogi jogviszonyok ugyan jelentős sokszínűséget mutatnak, (egyes országokban csak azonos nemű, másokban azonos és különemű párok részére is nyitva áll a jogintézmény, illetve eltérnek az intézményhez kapcsolt joghatások is) közös bennük, hogy nem egy élethelyzet tényleges fennállásához, hanem a hatósági bejegyzés tényéhez fűznek jogkövetkezményeket. Az elmúlt években Magyarországon is napirendre került egy ilyen új partnerkapcsolati forma bevezetése. Az alábbiakban röviden áttekintjük, hogy a nemzetközi példák alapján milyen célból és milyen feltételek mellett lenne érdemes bevezetni ezt az új családjogi viszonyt Magyarországon is.

AZ AZONOS NEMŰ PÁROK PÁRKAPCSOLATAI

Az azonos nemű párok részére a jogegyenlőség biztosításának legegyszerűbb módja a házasság intézményének megnyitása lenne. Az Alkotmánybíróság egy újabb, népszavazási kezdeményezés felülvizsgálata tárgyában kiadott, az azonos nemű párok házasságának lehetőségét érdemben nem vizsgáló határozata szerint (966/H2007. AB, 2007. október 15.) az azonos neműek házasságának lehetővé tételéhez alkotmánymódosítás szükséges. Hangsúlyozandó azonban, hogy az Alkotmánybíróság a fenti határozatban idézett 14/1995. (III. 13.) AB határozatában egyértelműen kimondta: a jogalkotó maga dönti el, hogy milyen jogi lehetőséget kínál az azonos nemű pároknak, fenntarthat hagyományos jogintézményeket, illetve a tradicionális családmodellől eltérő életközösségek számára létrehozhat új jogi formákat.

Amennyiben nincs meg a jogalkotóban a politikai szándék a házasság intézményének megnyitására, úgy a meleg és leszbikus közösség jogegyenlőtlenségét mégis jelentősen csökkentené a *bejegyzett élettársi kapcsolat* jogintézményének bevezetése. Az Alkotmánybíróság hivatkozott döntésében lefekteti a bejegyzett élettársi viszony esetleges bevezetésére vonatkozó alapelveket is: bár az érintett csoportoknak nincs joguk arra, hogy ugyanazon jogintézmény álljon nyitva előttük, a különböző jogi megoldásoknak joghatásait tekintve egyenlő jogokat kell biztosítaniuk a homoszexuális és heteroszexuális pároknak. A döntés során – hangsúlyozza az Alkotmánybíróság – alkotmányos követelmény, hogy az érintetteket egyenlőként, azonos méltóságú személyként kezeljék. Ezért ha a jogalkotó úgy dönt, hogy nem nyitja meg a házasság intézményét az azonos nemű párok előtt, olyan jogi megoldást kell választania, amely a *házassággal azonos jogokat biztosít*. Az Alkotmánybíróság már 1995-ben kiemelte, hogy az élettársi kapcsolatban együttélő személyek közötti különbségtételnek nincs alkotmányos indoka, és az alkotmánykonform megoldásokat számba véve a testület már ekkor felvetette a bejegyzett élettársi kapcsolat bevezetésének lehetőségét.

A BEJEGYZETT ÉLETTÁRSI KAPCSOLAT SZABÁLYOZÁSÁNAK ALAPVONALAI

Függetlenül attól, hogy a jogalkotó megteremti-e az azonos nemű párok házasságkötésének a lehetőségét, érdemes a jelenlegi faktuális élettársi kapcsolat és a házasság mellé egy harmadik, mind azonos, mind pedig különemű pároknak nyitva álló *bejegyzett élettársi kapcsolatot bevezetni*. Az új intézmény joghatásait tekintve a faktuális élettársi kapcsolat és a házasság között helyezkedne el. Az élettársi kapcsolathoz képest szorosabb köteleket jelentene: azok a párok élnének vele, akik az élettársi kapcsolathoz képest szorosabb együttélési formát választanak; a bejegyzéshez kötöttség pedig megszüntetné a komolyabb joghatások esetén felmerülő bizonyítási nehézségeket. Eltérne azonban a házasságtól is, mivel annál rugalmasabb együttélési formát jelentene, így alternatíva lehet azon különemű párok számára is, akik bár házasságot is köthetnének, érzelmi vagy ideológiai szempontok miatt még sem kívánják azt.

Az újonnan létrejövő jogviszony (hasonlóan az új Polgári Törvénykönyv tervezetének élettársakra vonatkozó szabályozásával) a *családjog rendszerébe* illeszkedne. A jogviszony a házassághoz hasonlóan a bejegyzés tényével jönne létre, azt a regisztráció konstituálná. Ha egy jogintézményhez számos jelentős jog, illetve kötelezettség kapcsolódik, szükséges, hogy a társadalom szereplői és az együtt élők is egyértelmű viszonyok közé kerüljenek. Az új Polgári Törvénykönyv tervezete által felvázolt „fakultatív regisztráció” elképzelésével szemben tehát egyértelművé kell tenni, hogy a bejegyzett élettársi kapcsolat abban is különbözik a faktualitáson alapuló élettársi kapcsolattól, hogy fennállásának bizonyításához elég a bejegyzés fennállásának igazolása. A hatósági regisztrációnál a legegyszerűbb megoldás a hatáskör anyakönyvvezetőhöz való telepítése lenne. Ennek kettős oka van: egyrészt a házasság intézménye miatt az anyakönyvvezetők számára ez nem lenne új feladat, és a regisztráció feltételeinek megteremtése nem járna többletköltségekkel, ugyanakkor az anyakönyvvezető előtti regisztráció egyben szimbolikus gesztus lenne a meleg és leszbikus közösség felé.

A konstitutív regisztráció azonban nem nélkülözheti azt, hogy a *jogviszony megszűnése is hatósági aktus következménye* legyen. Kézenfekvő, hogy a viszony felbontását bírósági hatáskörbe kellene utalni, a házasság analógiájára. Ugyanakkor célszerű lenne a viszony felbontását megkönnyíteni abban az esetben, ha a felek meghatározott kérdésekben közjegyző vagy ügyvéd előtt előzetesen megállapodnának. Ebben az esetben a bíróság meghatározott határidőn belül, nemperes eljárásban bontaná fel az élettársi viszonyt. Ez gyorsabb, könnyített eljárást jelentene a házasság felbontásához képest, ami megfelel azoknak az elvárásoknak, amelyek a házassághoz képest „lazább” együttélés jogi szabályozását igénylik.

A BEJEGYZETT ÉLETTÁRSI KAPCSOLAT JOGHATÁSAI

Tekintettel a jogintézmény célcsoportjára, vagyis az élettársi kapcsolathoz képest szorosabb együttélést választó párokra, a bejegyzett élettársak néhány kérdéstől eltekintve a házastársakkal azonos jogokkal, illetve kötelezettségekkel rendelkezének. Az egyszerűsített bontás (lásd fent) mellett elsősorban a vagyonjog és az apasági vélelem kérdésében indokolt az eltérő szabályozás.

A vagyonjog esetében abból, az új Polgári Törvénykönyv tervezetében is hangsúlyozott elvből érdemes kiindulni, hogy nagyobb mozgásteret kell biztosítani a feleknek arra, hogy maguk döntsék el milyen vagyoni viszonyok mellett kívánják élni közös életüket. Ennek az elvnek egy olyan szabályozás felel meg legjobban, amely előírja a feleknek, hogy a bejegyzés során kötelezően nyilatkozzanak a választott vagyoni viszonyról, vagy arról, hogy vagyoni viszonyaikat a bejegyzett élettársi viszony létrejöttével egyidejűleg hatályosuló vagyoni szerződésben rendezték. Megegyezés vagy szerződés hiányában (hasonlóan a házasság esetén a közös névviselés kérdéséhez) a bejegyzett élettársi kapcsolat nem jönne létre.

A másik fontos különbség az lenne, hogy a bejegyzett élettársi viszonyhoz nem kapcsolódna az apaság vélelme, a bejegyzett élettárs apai elismerő nyilatkozat vagy bírósági eljárás eredményeképpen válhatna a gyermek apjává. Az apasági vélelem intézményének életre hívására az egyszerűség, a nagyfokú valószínűség és a tudomány fejletlensége, valamint a gyermek rendezett családi jogállásának igénye volt

az indok. Úgy véljük, akik a „lazább”, bejegyzett élettársi viszonyt választják, azok ebben a tekintetben is kevésbé kötött viszonyokat igényelnek. Nem hagyható figyelmen kívül az apaság vélelmének erősen patriarchális jellege sem: pl. a jelenlegi rendszer az anyának rendkívül korlátozott mértékben ad lehetőséget a vélelem megdöntésére, ugyanakkor a fogantatást követő válás esetén nehézkes a gyermek tényleges származásának anyakönyvezése: ha a terhes nő nem köt a gyermek születéséig újabb házasságot, csak peres eljárással dönthető meg a vélelem. A gyermek jogai az apasági vélelem hiányában sem sérülnének, hiszen apai elismerés nélkül is könnyebb az apa személyének felkutatása, ha az anya azt megelőzően egy hatóságilag bejegyzett, jogilag rendezett kapcsolatban élt.

A gyermekvállalás kapcsán két további fontos kérdés merül fel: az örökbefogadás és a mesterséges megtermékenyítés kérdése. Javaslatunk szerint ezen a területen a bejegyzett élettársaknak a házastársakkal azonos jogokat kell biztosítani, tehát az élettársak nemétől függetlenül lehetővé kell tenni a bejegyzett élettársaknak, hogy mesterséges megtermékenyítésben vegyenek részt, illetve hogy gyermeket fogadjanak örökbe. Előregedő és fogyó társadalmunkban alapvető demográfiai cél, hogy az állam támogassa, ne pedig akadályozza a párokat a gyermekvállalásban. Ésszerűtlen és alkotmányosan is visszaszóló az a mai helyzet, hogy egy egyedülálló nő – bizonyos feltételek fennállása esetén – szexuális irányultságától függetlenül részt vehet mesterséges megtermékenyítésben, ha azonban azonos nemű partnerével él, ki van abból zárva. Hasonlóan ésszerűtlen az is, hogy a törvény lehetőséget biztosít az egyéni örökbefogadásra, függetlenül az örökbefogadó szexuális orientációjától vagy családi állapotától, partnere azonban semmilyen törvényes kapcsolatba nem kerül a gyermekkel. Arra is számtalan példa van, hogy egy azonos nemű pár egyikük korábbi párkapcsolatából származó gyermeket nevel, ám mivel házasságot nem köthetnek, a nem biológiai szülő semmilyen törvényes kapcsolatban nem áll az általa nevelt gyermekkel. A bejegyzett élettársak közös örökbefogadásának tilalma egyértelműen hozzájárul a rendezetlen családi kapcsolatok terjedéséhez, ezáltal ellentmond a gyermekek védelme alkotmányos alapelveinek. Ezen elvek felismerése vezetett el oda, hogy ma már a legtöbb olyan államban, ahol létezik a családjogi jogviszonyként elismert bejegyzett élettársi kapcsolat, azonos nemű párok esetén is lehetőség van legalább a partner gyermekének örökbefogadására, hiszen semmilyen indokkal nem támasztható alá, hogy miért ne fogadhatná örökbe a gyermeket az a szülő, aki a gyermeket egyébként is neveli. Még ha a jogalkotó úgy is dönt, hogy a tudományos és emberi jogi érvek ellenére nem teszi lehetővé, hogy azonos nemű párok egyedül maradt gyermekeket fogadjanak örökbe, kifejezetten visszaszóló és a nemzetközi példáknak ellentmondó lenne egy olyan bejegyzett élettársi kapcsolat bevezetése, amely a partner gyermekének örökbefogadására sem nyújt lehetőséget.

Mivel a bejegyzett élettársi kapcsolat esetében a felek egyértelműen kinyilvánítják, hogy egy szorosabb együttélési formát választanak, valamint a bejegyzés konstitutív jellege garantálja a kapcsolat könnyű és egyértelmű bizonyíthatóságát, minden más területen (így különösen a tartás, a lakáshasználat, az öröklés, a bevándorlás, az állampolgárság, valamint a munkajogi szabályok és a szociális juttatások területén) a házassággal azonos jogok és kötelezettségek illetnék meg a bejegyzett élettársakat.

Budapest, 2007. október 27.

Mocsonaki László, ügyvivő s.k.
Háttér Társaság a Melegekért

dr. Kádár András Kristóf, társelnök s.k.
Magyar Helsinki Bizottság